

Η “ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ,, ”Η “ΧΕΙΡΟΘΕΣΙΑ,, ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝ*

ΥΠΟ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

β') Οί τομείς τῆς ἐργασίας τῶν διακονισσῶν.

Οί κυριώτεροι τῶν τομέων τῆς ἐργασίας τῶν «χειροτονουμένων» διακονισσῶν, ἥτις πρὸ πάντων ἀφεύρα «εἰς τὰς τῶν γυναικῶν ὑπηρεσίας»¹ («and ministerium feminarum»)², εἶναι οἱ ἐξῆς:

1. Εἰς τῶν σπουδαιότερων τομέων τῆς ἐργασίας τῶν διακονισσῶν ἦτο ἡ ἄσκησις τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης. Αὐταὶ ἦσαν οἱ ἄγγελοι τοῦ ἐλέους καὶ αἱ ἐπισκέπτριαι ἀδελφαὶ τῶν ἀσθενῶν³, τῶν «θλιβομένων» καὶ τῶν ἐνδεῶν γυναικῶν⁴, μεταδίδουσαι αὐταῖς τὰ δῶρα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Ὡσαύτως αἱ διακονισσῶν ἐπεσκέπτοντο τοὺς ἐν φυλακαῖς εὐρισκομένους χριστιανούς, προσκομίζουσαι τὰς ὑπὲρ αὐτῶν εἰσφοράς⁵. Ἐν τῇ φιλανθρωπικῇ ἐργασίᾳ τῶν διακονισσῶν δύναται νὰ ὑπαχθῇ καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν διενεργουμένη φιλοξενία τῶν γυναικῶν, δι' ἣν ὀρίζονται ὑπὸ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν τὰ ἐξῆς: «Εἰ δὲ πτωχὸς ἢ ἀγενὴς ἢ ξένος ἐπέλθοι, . . . τούτοις τόπον ποιήσει ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ ὁ διάκονος. . . . Τὸ αὐτὸ ποιεῖτω καὶ ἡ διάκονος ταῖς ἐπερχομέναις γυναῖξί, πτωχαῖς ἢτοι πλουσίαις»⁶.

Ἡ φιλανθρωπικὴ δρᾶσις τῶν διακονισσῶν, ὡς καὶ ἡ τῶν διακόνων, ἡσκεῖτο ἐν στενῇ πάντοτε συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐπισκόπου, ὃν αὐταὶ ἀντεπροσώπευον ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ γυναικείου φύλου, οὔσαι ἀγγελιαφόροι αὐτοῦ⁷. Διὰ αἱ Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ παραγγέλλουσι τοῖς διακόνοις καὶ ταῖς διακονίσσαις τὰ ἐξῆς: «Χρὴ οὖν ὑμᾶς ἐπισκέπτεσθαι πάντας τοὺς δεομένους ἐπισκέψεως· καὶ περὶ τῶν θλιβομένων ἀναγγέλλετε τῷ ἐπισκόπῳ ὑμῶν· ψυχὴ γὰρ αὐτοῦ καὶ αἴσθησις εἶναι ὀφείλετε· εὐσχυλοὶ καὶ εὐήκοοι εἰς πάντα ὄντες αὐτῷ, ὡς ἐπισκόπῳ ὑμῶν καὶ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ»⁸.

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 601 τοῦ ΚΕ' τόμου.

1. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Γ', κεφ. ιε' ἐν Migne 'E. Π. τόμ. 1, στ. 796—797.

2. Διδασκαλία III, 12, 1 ἐν F. X. Funk, τόμ. 1, σ. 208—210.

3. Διδασκαλία III, 12, 4 ἐν F. X. Funk, τόμ. 1, σ. 210—214. Rahmani, I, 40, σελ. 97. Ἐπιφανεῖου, ἐνθ' ἀνωτ., Migne 'E. Π. τόμ. 42, στ. 744—745 καὶ 824εξ.

4. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Γ', κεφ. ιθ' ἐν Migne 'E. Π. τόμ. 1, στ. 804.

5. Λουκιανοῦ Σαμοσατέως, ἐνθ' ἀνωτ.

6. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Β', κεφ. νη' ἐν Migne 'E. Π. τόμ. 1, στ. 740—741.

7. Πρβλ. G. Uhlhorn, σελ. 171.

8. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Γ', κεφ. ιθ' ἐν Migne 'E. Π. τόμ. 1, στ. 804.

2. Ἐτερος σπουδαιότατος τομεὺς τῆς ἐργασίας τῶν διακονισσῶν ἦτο ἡ ἐν τῷ γυναικίῳ κόσμῳ ἱεραποστολική, κατηχητικὴ καὶ διδασκτικὴ ἐργασία¹ αὐτῶν, ἀπαγορευομένου ῥητῶς τοῦ δημοσίου ἐν τῷ ναῷ κηρύγματος αὐτῶν². Αὗται ἀφ' ἐνὸς προσεῖλκον πολλὰς ἐκ τῶν ἐθνικῶν γυναικῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν³, ἀφ' ἑτέρου διενήργουν τὴν κατήχησιν τῶν θηλειῶν κατηγουμένων⁴, διδάσκουσαι αὐτὰς τὰς ἀληθείας τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, τὸν τρόπον τῆς ἀποκρίσεως εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ βαπτίσματος, ὡς καὶ τοὺς κανόνας τῆς πρὸ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς μετ' αὐτὸ χριστιανικῆς συμπεριφορᾶς⁵ καὶ ἐκ τρίτου ἐδίδασκον καὶ ἐνουθέτουσαν πολλάκις τὰς βεβαπτισμένας γυναῖκας εἴτε καθ' ὀμάδας εἴτε ἀτομικῶς ἐπὶ ζητημάτων, ἀναφερομένων ὅτε μὲν εἰς τὴν ἀτομικὴν ἢ οἰκογενειακὴν ἢ κοινωνικὴν ζωὴν τῆς γυναικός, ὅτε δὲ εἰς τὰ καθήκοντα μιᾶς ἀφιερωμένης τῷ Θεῷ γυναικός⁶. Ἐν τῇ νεστοριανῇ «τάξει τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν» (*Ordo chirotoniae mulierum diaconissarum*) ἀπευθύνεται δέησις πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα ἡ χειροτονουμένη διακόνισσα καταστῇ ἱκανὴ «utque muliebrem coetum erudiat, doceatque castimoniam, et opera justa et recta»⁷. Ὡσαύτως αἱ διακόνισσαι ἀνελάμβανον τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ὀρφανῶν⁸ καὶ ἐνότιε τὴν διδασκαλίαν καὶ κατήχησιν καὶ ἀρρένων παιδίων καὶ νέων, ὡς

1. Πρβλ. ὅσα ἐλέχθησαν ἐν τῷ α' κεφ. περὶ τῆς «καθέδρας» (*sedes*) τῆς χήρας — διακονίσσης, ἥτις «*as ede t*» (*Tertull., De virg. vel. IX ἐν Migne P.L. τόμ. 2, στ. 951*). Αἱ λέξεις «*asedes*» καὶ «*asedet*» τοῦ Τερτυλλιανοῦ καὶ ἡ ἐπὶ παλαιοχριστιανικῶν ἐπιτυμβίων λίθων εὐρεθεῖσα ἐπιγραφή «*Vidua sedit*» ὑπανίσσονται, ὡς εἴπομεν, πιθανώτατα τὴν καθέδραν, ἀπὸ τῆς ὁποίας αἱ ἐκκλησιαστικαὶ «*χῆραι*» καὶ διακόνισσαι ἐδίδασκον καὶ κατήχουν τὰς γυναῖκας. Καθέδραι τινές, αἵτινες εἶναι λελαξευμένα εἰς τὰ σταυροδρόμια τῶν κατακομβῶν, εἶναι ὅμοιαι πρὸς τὰς ἐπισκοπικὰς καθέδρας, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ συγγέωνται πρὸς αὐτάς. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀρχαιολόγων αὗται πιθανώτατα ἦσαν προωρισμένα διὰ τὰς διακόνισσας, τὰς ὁποίας τοιχογραφίαι τῶν αὐτῶν κοιμητηρίων παρουσιάζουσι καθημένας εἰς παρομοίας καθέδρας (*Cavedoni, Raguaglio crit. delle art. crist., σελ. 9 ἐν J. Forget, κεφ. IV*).

2. Ἴδὲ τὰ ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ λεχθέντα σχετικῶς.

3. Ἡ Ὀλυμπιάς λ. γ. ἐξιμνείται ὑπὸ τοῦ Χρυσόστομου ἐς «πολλὰς τῶν ἀπίστων κατηχῆσασα γυναῖκας» (Παλλὰδίου, Λαυσαϊκὴ Ἱστορία, κεφ. ρμδ', Migne Ἐ. II. τόμ. 34, στ. 1244—1250).

4. Ἴδὲ καὶ σελ. 49.

5. *Rahmani*, σελ. 164. *Mansi Coll. Conc. τόμ. 3, σ. 952. Hefele*, τόμ. 2, σ. 68. *H. Leclercq*, κεφ. V.

6. *Rahmani*, I, 40, σελ. 97.

7. *J. S. Assemani, Bibl. Orient. III 2 (Romae 1728) 851. Denzinger, Ritus Orientalium II, 261.*

8. Τὸ ὅτι τὰ ὀρφανὰ παιδιά μνημονεῦνται μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν «*χρηῶν*» πιθανῶς δεικνύει, ὅτι τὰῦτα ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῶν. Πρβλ. Δουκιανοῦ τοῦ Σαμοσατέως, ἐνθ' ἄνωτ. Πρβλ. *G. Uhlhorn*, σελ. 12. *K. Pieper, Witwen ἐν Lex. Theol. Kirche, τόμ. 10 (1938), σ. 950—951.*

συμπεραίνομεν ἐκ διηγήσεώς τινος τοῦ Θεοδορήτου, ἐν ἣ ἐξιστορεῖται, ὅτι διακόνισσά τις διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἀπέσπασεν ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας τὸν υἱὸν ἐνὸς διασῆμου εἰδωλολάτρου ἱερέως, συνδεομένου μετὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου¹.

3. Αἱ διακόνισσαι οὐ μόνον ἐν τῷ ἱεραποστολικῷ καὶ κατηχητικῷ ἔργῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐκδηλώσεσι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἀπετέλουν τὸν συνδετικὸν κρίκον μεταξύ τῶν κληρικῶν καὶ τῶν χριστιανῶν γυναικῶν, ὀδηγοῦσαι ταύτας πρὸς ἐκείνους, προπαρασκευάζουσαι τὰς μεταξύ αὐτῶν συναντήσεις καὶ συνομιλίας. «Ἄνευ τῆς διακόνου, — διατάσσουσιν αἱ Ἄπ. Διαταγαί, — μηδεμία προσίτω γυνὴ τῷ διακόνῳ ἢ τῷ ἐπισκόπῳ»². Αἱ διακόνισσαι μετέφερον τὰς παραγγελίας τοῦ ἐπισκόπου πρὸς τὰς χριστιανὰς γυναῖκας, πρὸς ἃς δὲν ἠδύνατο νὰ σταλῇ ὁ διάκονος διὰ λόγους εὐπρεπείας ἢ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ σκανδαλισμοῦ τῶν ἐθνικῶν. Ἡ «Διδασκαλία» παραγγέλλει εἰς τὸν ἐπίσκοπον: «Eligas . . . (diaconam) mulierem ad ministerium feminarum, sunt enim domus, in quas diaconum ad mulieres non potes mittere propter gentiles, mittes autem diaconissas»³. Τὸ αὐτὸ παραγγέλλεται καὶ ὑπὸ τῶν Ἄποστ. Διαταγῶν: «Ὁ ἐπίσκοπε, . . . ἔστι γάρ, ὁπόταν ἐν τισιν οἰκίαις ἄνδρα διάκονον γυναιξίν οὐ δύνασαι πέμπειν διὰ τοὺς ἀπίστους· ἀποστελεῖς οὖν γυναῖκα διάκονον, διὰ τὰς τῶν φαύλων διανοίας»⁴.

Αἱ διακόνισσαι ἐξεπροσώπουν τοὺς ἐπίσκοπους εἰς πάσας τὰς εἰς τὰς γυναῖκας ἀναφερομένας ἐμπιστευτικὰς ὑποθέσεις. Κατὰ τὸν Ἐπιφάνειον ἐν τῶν πλέον λεπτῶν καθηκόντων διακονισσῶν τινῶν ἦτο ἡ «ἐπίσκεψις πάθους»⁵. Ὡς ὑπὸ πάντων ἐρμηνεύεται ἡ φράσις αὕτη⁶, ὅταν ὑπῆρχον ὑπόνοιαι, ὅτι ἕτεραι παρθένοι διακόνισσαι ἢ ἐκκλησιαστικαὶ παρθένοι, ἀφιερωμένοι τῷ Θεῷ, ὑπέστησαν ἠθικὴν πτώσιν καὶ ἀπώλεσαν τὴν σωματικὴν αὐτῶν παρθενίαν, ἀπεστέλλοντο αὐταῖς εἰδικαὶ καὶ ἔμπιστοι διακόνισσαι, αἵτινες διενήργουν σωματικὴν αὐτοψίαν καὶ ἐνόρκως ἐμαρτύρουν τοῖς ἐπισκόποις περὶ τοῦ ἀληθοῦς ἢ ψευδοῦς τῆς ὑπονοίας⁷.

4. Κύριον καθῆκον τῶν διακονισσῶν ἦτο ἡ γενικὴ ἐπίβλεψις τῶν χριστιανῶν γυναικῶν, ἥτις ἡσκέϊτο οὐ μόνον ἐν τῷ ναῷ κατὰ τὴν ὥραν τῆς λειτουργίας καὶ πάσης δημοσίας θρησκευτικῆς λατρείας, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ

1. Θεοδωρήτου, Ἐκκλ. Ἰστορ., Λογ. Γ', κεφ. ι' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 82, στ. 1104—1104. Parmentier, Theodoret's Kirchengeschichte III, 1 (ἐν GCS, Leipzig 1911), σελ. 190—192.

2. Ἄποστ. Διαταγαί, βιβλ. Β', κεφ. κς' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 665—669.

3. Διδασκαλία III, 12, 1 ἐν F. X. Funk, τόμ. 1, σ. 208—210.

4. Ἄποστ. Διατ., βιβλ. Γ', κεφ. ιε' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 796—797.

5. Ἐπιφανείου, ἐνθ' ἄνωτ., Migne Ἐ. Π. τόμ. 42, στ. 744—745.

6. Πρβλ. H. Leclercq, κεφ. V.—J. Forget, κεφ. II.

7. «Αἱ διακόνισσαι...», περ. «Ὁρθοδοξία», σ. 653 ἐξ.

κατ' αὐτὸν τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ὅποτε συνεδυάζετο μετὰ τῆς ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐξατομικεύσεως τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου ἐπιβαλλομένης ἰδιωτικῆς κατ' οἶκον διδασκαλίας καὶ παροχῆς συμβουλῶν ἢ ἔστιν ὅτε μετὰ τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἐπιπλήξεως¹. Ἐνίοτε, πρὸς καλυτέραν παρακολούθησιν τῆς ζωῆς τῶν βαπτίζομένων γυναικῶν, αἱ διακόνισσαι ἐγίνοντο «ἀνάδοχοι» ἢ πνευματικαὶ «μητέρες» (matres spirituales) αὐτῶν².

Ἦσαύτως αἱ διακόνισσαι εἶχον τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν παρθένων καὶ τῶν μὴ ἀνηκουσῶν εἰς τὴν τάξιν τῶν διακονισσῶν «ἐκκλησιαστικῶν χηρῶν», αἵτινες ἔδει νὰ ὑπακούωσι ταῖς διακόνισσαις³. Σπουδαῖος τομεὺς ἐργασίας πολλῶν ἐξέχουσῶν διακονισσῶν ἦτο ἡ διεύθυνσις τῶν ἐν τῇ ἐνορίᾳ «οἰκῶν παρθένων» ἢ «παρθενῶνων», ἐν οἷς αὐταὶ ἦσαν διδασκάλισσαι καὶ ὁδηγοὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παρθένων εἰς τὴν ὑψηλὴν αὐτῶν ἀποστολήν. Οὕτως ἡ Λαμπαδία ἦτο «προτεταγμένη τοῦ χοροῦ τῶν παρθένων ἐν τῷ τῆς διακονίας βαθμῷ»⁴. Πιθανώτατα καὶ ἡ φίλη αὐτῆς Μακρίνα εἶχεν ἀνάλογον θέσιν, διότι, ὅταν ἔπνεε τὰ λοιθία, περιστοιχίζετο ὑπὸ πλήθους ἐκκλησιαστικῶν παρθένων⁵. Ἐπειτα ἐξέχουσαι διακόνισσαι, ὀνομαζόμεναι τιμητικῶς «πρώται τῶν διακονισσῶν» (primae diaconissarum)⁶, διεύθυνον τοὺς «οἴκους διακονισσῶν», οἵτινες ὑπῆρχον πλησίον τῶν μεγάλων ναῶν, παρ' οἷς διεκόνουν πολλαὶ διακόνισσαι⁷. Ἐπίσης αἱ «ἤδη οὔσαι εὐλαβέσταται διάκονοι» ἐνουθέτουσαν τὰς δοκίμους διακονίσσας «κατὰ τὸν τῆς χειροτονίας καιρὸν»⁸.

5. Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ θέσις καὶ ἡ ἐργασία πλείστων διακονισσῶν ἐν τοῖς γυναικείοις μοναστηρίοις, παρ' οἷς αὐταὶ ὅτε μὲν ἐξῆσκον τὰ καθ' ὅλου διακονικὰ καθήκοντα αὐτῶν ἐν τῷ ναῷ τοῦ μοναστηρίου⁹, ὅτε δὲ ἀνελάμ-

1. Rahmani I, 40, σελ. 96—97 καὶ 164. Joh. C.W. Augusti, κεφ. V, 3. Δ. Λάτα, σελ. 169.—The Ministry of Women, σελ. 15—17. G. Uhlhorn, σελ. 170. Joh. Heintze, σελ. 21—25.

2. J. C.W. Augusti, κεφ. V.—Jacobi (diaconi), Vita S. Pelagiae, κεφ. 8, Migne 'E. II. τόμ. 1, στ. 796—797, ὑποσημ. 86.

3. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Γ', κεφ. ζ' ἐν Migne 'E. II. τόμ. 1, στ. 780.

4. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνας, Migne 'E. II. τόμ. 46, στ. 984—986.

5. Ἐνθ' ἄνωτ.

6. Jacobi, Vita S. Pelagiae, κεφ. 8 ἐν Migne 'E. II. τόμ. 1, στ. 796—797, ὑποσημ. 86.

7. Permaneder, ἔνθ' ἄνωτ.

8. Ἰουστ. Νεαρά 6η, κεφ. ιε' ἐν R. Schoell—G. Kroll, σελ. 44. Ham. Alivisatos, Die kirchliche..., σελ. 72.

9. Ἐν τῷ παρὰ τὸν ναὸν τῆς ἁγ. Σοφίας κτισθέντι ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος μοναστηρίου ὁ Χρυσόστομος ἐχειροτόνησε «διακόνους τῆς ἁγ. Ἐκκλησίας καὶ τὰς τρεῖς αὐτῆς (δηλ. τῆς Ὀλυμπιάδος) συγγενίδας Ἐλισσαυθίαν, Μαρτυρίαν καὶ Παλλαδίαν, ἐπὶ τὸ τὰς τέσσαρας διακονίας εἰς τὸ διηγετικὸς ἔχειν τὸ συστάν ὑπ' αὐτῆς (δηλ. τῆς Ὀλυμπιάδος) εὐαγὲς μοναστήριον» (βίος ἦτοι πολιτεία... Ὀλυμπιάδος, Anal. Bolland., τόμ. 15, σελ. 415. Μαυροῦ ἢ Γεδεών, σελ. 136 καὶ 139).

βανον τὰ καθήκοντα τῆς ἡγουμένης συμφώνως πρὸς τὴν διὰ τῶν αἰῶνων διήκουσαν τάσιν, καθ' ἣν ἐδίδετο εἰς τὰς διακονίσσας ἡγετική θέσις ἐν ταῖς τάξεσι τῶν ἐκκλησιαστικῶν χηρῶν ἢ παρθένων ἢ ἀφιερωμένων ἐν γένει τῷ Θεῷ γυναικῶν. Πλὴν τῆς Ὀλυμπιάδος, ἣτις ἦτο ἡγουμένη τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει—παρὰ τὸν ναὸν τῆς ἁγ. Σοφίας—ἰδρυθέντος ὑπ' αὐτῆς μοναστηρίου¹, ἡγουμένη πιθανῶς ἦτο καὶ ἡ Μακρίνα². Κατὰ τὸ τέλος τοῦ δ' αἰῶνος ἀναφέρεται, ὅτι ἐν γυναικείῳ μοναστηρίῳ, εὐρισκομένῳ παρὰ τὸν ποταμὸν Καλύκαδνον πλησίον τῆς Σελευκείας, ἡγουμένη ἦτο ἡ sancta diaconissa Marthana³. Κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν νομοθεσίαν τοῦ Σευήρου, μονοφυσίτου πατριάρχου τῆς Ἀντιοχείας, αἱ ἡγούμεναι τῶν γυναικείων μοναστηρίων ἦσαν διακόνισσαι: «Mos in Oriente, seu ditione Antiochena obtinet, ut abbatissae monialium diaconissae sint»⁴. Σφύζονται δύο ἐπιστολαὶ τοῦ μονοφυσίτου πατριάρχου Σευήρου (512—518) πρὸς δύο διακονίσσας, αἰτινες ὠνομάζοντο Valeriana καὶ Jannia⁵.

Ἐν τῇ Δύσει,—ἐπειδὴ ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν δὲν εἶχε τὴν ἀνάπτυξιν, ἣν εἶχεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἐπειδὴ ἡ δρᾶσις αὐτῶν συνεδέετο μετὰ τῶν γυναικείων μοναστηρίων μᾶλλον ἢ μετὰ τῆς ἐνοριακῆς ἐν τῇ κοινωσίᾳ ζωῆς,—εἶναι λίαν συχνὴ ἡ μνεία τῆς διακονίσσης— ἡγουμένης (diacona—abbatissa ἢ diaconissa—abbatissa)⁶. Γνωστὴ εἶναι ἐκ τοῦ 7' αἰῶνος ἡ abbatissa—diaconissa I d a⁷. Γλῶσσά τις τοῦ 7' ἢ 8' αἰῶνος ὀρίζει, ὡς εἶδομεν, τὴν diaconissam ὡς abbatissam⁸. Διακόνισσαι καὶ ἡγούμεναι (diaconae — abbatissae) ἦσαν κατὰ τὸν 1' αἰῶνα ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ῥώμης αἱ Euphemia⁹, Odoicia, Alvisinda, Eufrosina, Agathe καὶ Sergia¹⁰. «Ὅταν ὁ ἅγιος Νεῖλος ὁ νεώτερος (S. Nilus junor, 910—1005) μετέβη εἰς τὴν Κάπουαν (Kapua), «ἔτρεχον ἅπαντες κατὰ τὰς λεωφόρους τοῦ θεάσασθαι τὸν τίμιον αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ μετασχεῖν τῆς αὐτοῦ εὐλογίας. Ἐν οἷς μία διάκονος, ἡγουμένη μοναστηρίου... συναγαγοῦσα τὰς ὑπ' αὐτὴν παρθένους ἐξῆλθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὁσίου»¹¹. Τὸ ὅτι ἐν τῇ Δύσει

1. Ἐνθ' ἄνωτ.

2. Γρηγορίου Νύσσης, ἐνθ' ἄνωτ.

3. Silviae vel potius Aetheriae peregrinatio ad loca sancta, XXIII, 2—3 (ἐκδ. W. Heraeus, Heidelberg 1908, σελ. 27). J. Mayer, σελ. 16.

4. Denzinger, I, 64, 119—120 καὶ II, 71. A. Kalsbach, σελ. 57.

5. Robinson, σελ. 86.

6. Πρβλ. L. Thomassin, βιβλ. I, 3, κεφ. 47, § 10. Onslow, σελ. 534.

7. A. Kalsbach, σελ. 90.

8. Fr. Maassen, ἐνθ' ἄνωτ.

9. P. F. Kehr, Italia pontifica I, 121, n. 3. A. Kalsbach, σελ. 79.

10. L. M. Hartmann, Via lata tabularium I. II. Wien 1895)1901, n. 1. A. Kalsbach, σελ. 79.

11. Bartholomaei, Vita S. Nili junioris, κεφ. 12 ἐν Acta Sanctorum, Sept. VII, 330. Jos. Mayer, σελ. 51—52.

συνεδυάζοντο ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ τὸ ἀξίωμα τῆς διακονίσης καὶ ἡ ιδιότης τῆς ἡγουμένης ἐξηγεῖ διατὶ ὁ Ἄβελάρδος (1079—1142) ταυτίζει, ὡς εἶδομεν, τὰς διακονίσσας πρὸς τὰς ἡγουμένας τῶν μοναστηρίων ¹.

6. Σημαντικοὶ ἦσαν καὶ οἱ ἐν τῷ ναῷ τομεῖς τῆς ἐργασίας τῶν διακονισσῶν. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς λατρείας διακονίσσαι τινες ἐξετέλουν χρέη «πυλωρῶν» ἢ «θυρωρῶν» παρὰ ταῖς θύραις, δι' ὧν αἱ γυναῖκες εἰσῆρχοντο εἰς τὸν ναὸν ². Ὁ σύρος συγγραφεὺς ἐπιστολῆς τινος «πρὸς Ἄντιοχεῖς», ἀποδοθείσης εἰς τὸν Ἰγνάτιον Ἄντιοχείας, ἀλλὰ γραφείσης τὰς ἀρχὰς τοῦ ε' αἰῶνος, λέγει: «Ἀσπάζομαι τὰς φρουροὺς τῶν ἁγίων πυλώνων, τὰς ἐν Χριστῷ διακόνους, Ἀσπάζομαι τὰς χριστολήπτους παρθένους» ³. Καὶ αἱ Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ διατάσσουσι τὰ ἐξῆς: «Στηκέτωσαν δὲ οἱ μὲν πυλωροὶ εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ἀνδρῶν, φυλάσσοντες αὐτάς, αἱ δὲ διάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, δίκην ναυστολόγων. . . Φυλαττέσθωσαν δὲ αἱ θύραι, ἵνα μή τις ἄπιστος εἰσέλθῃ ἢ ἀμύητος» ⁴. «Θεὸν ὁ τομεὺς οὗτος τῆς γυναικείας διακονίας (τὸ «φυλάττειν τὰς θύρας») ⁵ ἦτο ἀπαραίτητος ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ συνηθείας τῆς ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων ἀποκρύψεως τῆς τελέσεως τῶν μυστηρίων (*disciplina arcana*) ⁶.

Αἱ διακονίσσαι ὡσαύτως ἐφρόντιζον διὰ τὴν ἐν τῷ ναῷ τάξιν, εὐπρέπειαν καὶ καθαριότητα τῶν θέσεων τῶν γυναικῶν, αἵτινες, οὐσαι κεχωρισμέναι τῶν ἀνδρῶν, ἐλάμβανον θέσιν ἐν τῷ ἐνὶ κλείτει τοῦ ναοῦ, προηγουμένων τῶν διακονισσῶν, ἐπομένων τῶν μὴ ἔχουσῶν διακονικὸν ἀξίωμα χηρῶν ἢ παρθένων, ἀκολουθουσῶν τῶν ἐγγάμων γυναικῶν καὶ τέλος τῶν νεανίδων ⁷. Τὰ παιδιά ἢ ἔμμενον πλησίον τῶν μητέρων αὐτῶν ἢ ἐλάμβανον θέσιν τελείως ἔμπροσθεν, ὁπότε ἐπεβλέποντο ὑπὸ μιᾶς διακονίσης ⁸. Αἱ διακονίσσαι ὑπεδείκνυον τὰς θέσεις εἰς τὰς γυναῖκας ⁹, ἐφρόντιζον, ὅπως αἱ νεανίδες παραχωρῶσι τὴν θέσιν αὐτῶν εἰς τὰς πρεσβυτέρας ¹⁰, παρεῖχον τιμητικὰς θέσεις εἰς τὰς παρευρι-

1. «Abbatissas quippe quas nunc dicimus antiquitus diaconissas vocabant» Petri Abaelardi, Ep. VII ad Heloissam, ἐκδ. V. Cousin, τόμ. 1, κεφ. I, σελ. (33—134). A. T. P. Williams, σελ. 10. The Ministry of Women, σελ. 18—19. Ethel Pantou—Dorothy Banto, σελ. 48.

2. Jos. Heintze, ἐνθ' ἄνωτ. H. Leclercq, κεφ. V.—Permaneder, ἐνθ' ἄνωτ. Δ. Μωραΐτου, ἐνθ' ἄνωτ.

3. Ψευδο-Ἰγνατίου, Πρὸς Ἄντιοχεῖς, κεφ. ιβ' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 5, στ. 908.

4. Ἀπ. Διατ., βιβλ. Β', κεφ. νζ' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 732. F. X. Funk, τόμ. 1, σ. 163.

5. Ἀπ. Διατ., βιβλ. Η', κεφ. κη' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 1124.

6. G. Uhlhorn, σελ. 22. B. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 98.

7. Πρβλ. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Β', κεφ. νζ' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 733.

8. Πρβλ. Ed. v. d. Goltz, τόμ. 1, σελ. 45.

9. Πρβλ. Ἀποστ. Διατ., ἐνθ' ἄνωτ., Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 733.

10. Ed. v. d. Goltz, τόμ. 1, σελ. 45.

σκομένας ἐν τῷ ναῷ ξένας γυναῖκας¹, ἐπέπληττον τὰς μὴ προσερχομένας ἐγκαίρως εἰς τὴν θείαν λατρείαν χριστιανὰς καὶ συμπροσηύχοντο μετ' αὐτῶν, ἵνα δώσῃ ὁ Θεὸς αὐταῖς περισσώτερον ζῆλον². Ὡς οἱ διάκονοι «ἐπεσκοποῦν τὸν λαόν», οὕτω καὶ αἱ διακόνισσαι πιθανώτατα «ἐπεσκοποῦν» τὰς γυναῖκας, «ὅπως μὴ τις ψιθυρίσῃ ἢ νυστάξῃ ἢ γελάσῃ ἢ νεύσῃ· χρὴ γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐπιστημόνως καὶ νηφαλίως καὶ ἐγγρηγορότως ἑστάναι» καὶ «ἐκτεταμένην ἔχειν τὴν ἀκοὴν ἐπὶ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον»³. Ἐπίσης αἱ διακόνισσαι πιθανώτατα ἔδιδον τὸ σύνθημα τῆς συμμετοχῆς τῶν γυναικῶν εἰς τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ «ὕποψάλλειν» τοῦ ἐκκλησιάσματος⁴ καὶ ἐποιοῦντο διὰ τὰς γυναῖκας τὴν ἀρχὴν⁵ τοῦ κατὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν διδομένου «φιλήματος τῆς εἰρήνης», καθ' ὃ «οἱ ἄνδρες ἡσπάζοντο τοὺς ἄνδρας καὶ αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας»⁶.

Αἱ διακόνισσαι κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς καὶ τοὺς βυζαντινοὺς αἰῶνας ἀναμφιβόλως εἰσῆρχοντο εἰς τὸ θυσιαστήριον οὐ μόνον κατὰ τὴν ὥραν τῆς θείας Λειτουργίας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις⁷. Ὁ 44ος κανὼν τῆς ἐν Λαοδικείᾳ συνόδου (μεταξὺ τῶν ἐτῶν 341 καὶ 381) («οὐ δεῖ γυναῖκας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ εἰσέρχεσθαι») ⁸ ἀφεώρα εἰς λαϊκὰς γυναῖκας⁹, ἐνῶ αἱ εἰς τὸν κλῆρον ἀνήκουσαι γυναῖκες εὐ ἰρσο εἶχον εἴσοδον εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα¹⁰. Τὸ ὅτι τὸ θυσιαστήριον πάλαι ποτὲ ἦτο προσιτὸν εἰς τὰς διακόνισσας, οὐ μόνον ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς τάξεως τῆς χειροτονίας αὐτῶν, ἀλλὰ «καὶ ἐκ πολλῶν ἔστι ἄλλων καταστοχάσασθαι, καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ ἐπιταφίου λόγου, ὃν ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος πεποίηκεν»¹¹. «Ὅτε ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μ. Βασι-

1. Ἐνθ' ἄνωτ. Onslow, σελ. 534.

2. G. Uhlhorn, σελ. 169.

3. Ἀποστ. Διατ., ἐνθ' ἄνωτ., Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 733.

4. Martigny, *Veuves Chrétiennes*, σελ. 787—788.

5. Πρβλ. P. Chr. Baur, τόμ. 1, σελ. 126.

6. Π. Τρεμπέλα, Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας, Ἀθήναι 1935, σελ. 90.

7. G. Uhlhorn, σελ. 46.

8. Ἄμ. Ἀλιβιζάτου, σελ. 205.

9. Πρβλ. τὸν 98^ο κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου: «Μὴ ἐξέστω τιλ τῶν ἀπάντων ἐν τοῖς λαϊκοῖς τελοῦντι, ἐνδον ἱεροῦ εἰσιέναι θυσιαστηρίου».

10. Πρβλ. Borsinger, σελ. 33.

11. Ματθαίου Βλαστάρεως, *Σύνταγμα...*, Migne Ἐ. Π. τόμ. 104, στ. 1173. Ὁ Βλάσταρις ἔχει πρόφανῶς ὑπ' ὄψει τὸν Ἡ' λόγον τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Γοργόνιαν (Migne Ἐ. Π. τόμ. 35, στ. 789—817), ἥτις, ὑπὸ σοβαρωτάτης ἀσθενείας προσβληθεῖσα, ἰάθη θαυματουργικῶς, κατόπιν θερμότητος προσευχῆς τῆς ἰδίας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ («τῷ θυσιαστηρίῳ προσίπτει... τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς προσθεῖσα...») (Κ. Μπόνη, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, σελ. 96): Καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου Νόννα, ἥτις ἐν τέλει τοῦ βίου αὐτῆς ἀφιερῶθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐτελεύτησε παρὰ τῇ Ἀγ. Τραπεζῇ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ πατρὸς: «Εὐλόχομένη, βοδῶσα παρ' ἀγνωτάτησι τραπέζαις Νόννα λύθη». «Τίς θάνεν, ὡς θάνε Νόννα, παρ' εὐαγγέσει

λείου καὶ Γρηγορίου Νύσσης Μακρίνα ἦτο ἀσθενής, «ἐντὸς γενομένη τοῦ θυσιαστηρίου, παννύχιον προσπίπτει τῷ Θεῷ τῶν ἰάσεων»¹. Ὁ Βαλσαμών λέγει, ὅτι ἐνῶ «πάλαι ποτὲ» αἱ διακόνισσαι εἶχον «βαθμὸν ἐν τῷ βήματι», κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ δὲν εἶχον πλέον «μετουσίαν ἐν τῷ βήματι», καθ' ὅτι «ἡ τῶν ἐμμήνων κάκωσις τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην ἐκ τοῦ θείου καὶ ἀγίου βήματος ἀπεξένωσε»². Καὶ κατὰ τὸν Ματθαῖον Βλάσταριν, ἐνῶ ἄλλοτε ἐπετρέπετο ταῖς διακονίσαις «τὸ εἰς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον εἰσέρχεσθαι», βραδύτερον αὐται «κεκώλυνται παρὰ τῶν ὕστερον πατέρων τούτου ἐπιβαίνειν... διὰ τὴν τῶν ἐμμήνων ἀπροαίρετον ῥύσιν»³. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἀσφαλῶς δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη ἀπόλυτον χαρακτῆρα, διότι, ἐφ' ὅσον κατὰ τὸν ἰε' κανόνα τοῦ Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ (πατρ. Κωνσταντινουπόλεως, †829) ἐπιτρέπεται «ταῖς μοναζούσαις» τὸ «εἰσιέναι εἰς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον καὶ ἀπτειν κηρὸν καὶ κανδήλαν καὶ κοσμεῖν αὐτὸ καὶ σαροῦν»⁴, πολὺ περισσότερον αἱ ἐν τοῖς γυναικειοῖς μοναστηρίοις ὑπάρχουσαι μοναχαί—«διακόνισσαι» θὰ εἶχον ἀνάλογα ἢ καὶ μείζονα δικαιώματα ἐν τῷ ἱερῷ βήματι⁵.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τῶν καθηκόντων τῶν εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα εισερχομένων διακονισσῶν κατὰ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς αἰῶνας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφανθῇ τις μετὰ βεβαιότητος, διότι δὲν ὑπάρχουσι σαφεῖς σχετικαὶ μαρτυρίαι. Κατὰ τὸν Γρηγόριον Νύσσης, ἡ Μακρίνα «ταῖς μυστικαῖς ὑπηρεσίαις τὰς χεῖρας ἑαυτῆς ἔχρισε»⁶. Ἡ «Διαθήκη» μαρτυρεῖ,

τραπέζαις, τῶν ἱερῶν σανίδων χερσὶν ἐραπτομένη;» (Κ. Μ π ό η, σελ. 58. ἐξ.) Πάντως δεόν ἐναυθα νὰ σημειωθῇ, ὅτι αἱ μαρτυρίαι αὗται δὲν ὀδηγοῦσι κατ' αἰτιώδη σχέσιν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι αἱ ἱεραὶ αὗται γυναῖκες ἦσαν διακόνισσαι, διότι κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας παρουσιάζεται ἐλευθέρα εἰς πάσας γενεάς τὰς γυναῖκας ἡ εἰσοδος εἰς τὸ ἱερὸν θυσιαστήριον. Ὄβτω κατὰ τὸν ἐπ' ὄνοματι τοῦ Ἱππολύτου φερόμενον 19ον κανόνα (§ 143) «ὁ ἐπίσκοπος κοινωνεῖ τὸν λαὸν (ἐπομένως καὶ τὰς γυναῖκας) ἰστάμενος παρὰ τὴν τράπεζαν» («communicat populum stans ad mensam») (Hans Achelis, Die ältesten Quellen des orient. Kirchenrechts, Erstes Buch: Die Canones Hippolyti, Leipzig 1891, σελ. 100). Καὶ ὁ Βαλσαμών, ἐρμηνεύων τὸν β' κανόνα τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας ('Α. Ἀλιβιζάτου, Οἱ ἱ. κανόνες, σελ. 326), λέγει: «Ὡς εἶκοι δέ, τὸ παλαιὸν εἰσῆρχοντο γυναῖκες εἰς τὸ θυσιαστήριον καὶ ἀπὸ τῆς ἀγίας τραπέζης μετελάμβανον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου ῥέματι τὸ κανὼν» (Α. Ράλλη—Μ. Πουτλῆ, τόμ. 4, σελ. 9).

1. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης, Migne 'E. II. τόμ. 46, στ. 992. Ἴδὲ τὴν προηγουμένην ὑποσημείωσιν.

2. Θεοδώρου Βαλσαμῶνος, Ἀποκρίσεις... (ἀρ. 35) ἐν Migne 'E. II. τόμ. 138, στ. 988.

3. Ματθαίου Βλαστάρεως, ἐνθ' ἄνωτ.

4. Γ. Α. Ράλλη—Μ. Πουτλῆ, τόμ. 4, σελ. 428. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, Οἱ ἱ. κανόνες, σελ. 464.

5. Ἴδὲ τὰ ἐν σελ. 65-66 λεγόμενα σχετικῶς.

6. Γρηγορίου, Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης, Migne 'E. II., ἐνθ' ἄνωτ. Jos. Bingham, σελ. 343.

ὅτι κατὰ τὴν προσκομιδὴν τῆς θείας Εὐχαριστίας αἱ διακονικὸν ἀξίωμα ἔχουσαι χῆραι ἴσταντο ἐν τῷ ἱερῷ βήματι πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ἐπίσκοπου μετὰ τοὺς πρεσβυτέρους ¹. Κατὰ τὴν 6ην Ἰουστινιάνειον Νεαράν ἐπετρέπετο ταῖς διακονίσσαις «τοῖς τε προσκυνητοῖς ὑπηρετεῖσθαι βαπτίσμασι τοῖς τε ἄλλοις παρεῖναι τοῖς ἀπορρήτοις, ἅπερ ἐν τοῖς σεβασμιωτάτοις μυστηρίοις δι' αὐτῶν εἴωθε πράττεσθαι» ². Κατὰ τὸν Βλάσταριν ἐπετρέπετο ἄλλοτε ταῖς διακονίσσαις οὐ μόνον ἢ εἴσοδος εἰς τὸ ἱερὸν θυσιαστήριον, ἀλλὰ καὶ τὸ «τὰ τῶν διακόνων ἀνδρῶν παραπλησίως μετιέναι» ³. Παρὰ ταῦτα, αἱ μαρτυρίαι αὗται, δεικνύουσαι ἀπλῶς, ὅτι ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν εἶχε πολλὰ δικαιώματα, οὐδόλως δύνανται νὰ στηρίξωσι τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι αἱ διακονίσσαι, ὡς οἱ διάκονοι, διηκόνουν παρὰ τῷ ἱερῷ θυσιαστηρίῳ κατὰ τὴν τελεσιουργίαν τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, ἅτε μὴ ὑπαρχούσης ρητῆς τινος περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας, ἀλλ' ἀντιθέτως τονιζομένου, ὅτι αἱ γυναῖκες στεροῦνται τοιοῦτου δικαιώματος ⁴. Διὸ ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις λέγει πάλιν σχετικῶς: «Γυναῖκα δὲ τῆς ἱεράς καὶ ἀναιμάκτου γίνεσθαι θυσίας διάκονον οὐ μοι δοκεῖ τὸ πιθανὸν ἔχειν» ⁵. Τὸ μόνον, ἅπερ δύνανται τις νὰ συμπεράνη ἐκ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης μαρτυρίας τῆς «Διαθήκης», εἶναι, ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐν τισιν ἐκκλησιαστικαῖς περιφερείαις αἱ διακονίσσαι κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσκομιδῆς συμπρίσταντο μετὰ τοῦ λοιποῦ κλήρου ἐν τῷ ἱερῷ βήματι, παρακολουθοῦσαι παθητικῶς τὰ τελούμενα. Πιθανώτατα ἢ εἴσοδος τῶν διακονισσῶν εἰς τὸ θυσιαστήριον συνεδέετο μετὰ διακοσμητικῶν καθηκόντων, ἀναλόγων πρὸς τὰ μαρτυρούμενα διὰ τὰς διακονίσσας τῶν Μονοφυσιτῶν, αἵτινες ὄφειλον νὰ ἀνάπτωσι τὰς λυχνίας, νὰ κοσμῶσι τὸ ἱερὸν θυσιαστήριον ⁶ καὶ νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς καθαριότητος τῶν λειτουργικῶν σκευῶν καὶ περὶ τῆς καθ' ὅλου εὐπρεποῦς καὶ κοσμίας ἐμφάνισεως τοῦ ἱεροῦ βήματος ⁷.

Συμφώνως πρὸς ὑπαρχούσας μαρτυρίας, παρὰ τοῖς Μονοφυσιταῖς αἱ διακονίσσαι εἶχον κατὰ τὰς περιστάσεις ἐν τῷ ναῷ καὶ ἕτερα καθήκοντα, ἀνάλογα πρὸς τὰ τοῦ διακόνου. Οὕτω κατὰ τὰς ἀρχὰς ἤδη τοῦ 3' αἰῶνος, ὅταν δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ ναῷ ἐνὸς γυναικείου μοναστηρίου ἀνὴρ διάκονος, αὗται ἠδύναντο νὰ ἀναγιγνώσκωσι τὰς βιβλικὰς, ἀποστολικὰς καὶ εὐαγγελικὰς

1. Rahmani, J, 23, σελ. 35—37.

2. Ἰουστ. Νεαρά 6η, κεφ. 18' ἐν R. Schoell—G. Kroll, σελ. 44. Ham. Alivisatos, Die kirchliche..., σελ. 72.

3. Ματθαίου Βλαστάρεως, ἐνθ' ἀνωτ.

4. «Ἐκκλησ. κανόνες Ἀποστόλων» κεφ. XXIV—XXVI ἐν Th. Schermann, τόμ. 1, σελ. 31 ἐξ. E. Hauler, ἐνθ' ἀνωτ. G. Uhlhorn, σελ. 165.

5. Ματθαίου Βλαστάρεως, ἐνθ' ἀνωτ.

6. H. Leclercq, κεφ. V.—J. Forget, κεφ. II, 2.

7. A. Kalsbach, σελ. 58.

περικοπᾶς¹, νὰ θυμιῶσι (ἀλλ' ἄνευ ἀπαγγελίας τῶν σχετικῶν εὐχῶν)² καί, κατόπιν ἀδείας τοῦ ἐπισκόπου, νὰ ἀναμιγνύωσιν ἐν τῷ ἁγίῳ ποτηρίῳ τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ³, τοῦθ' ὅπερ παρὰ τοῖς Μονοφυσίταις γίνεται ἀρχομένης τῆς λειτουργίας⁴. Αἱ ἡγουμέναι—διακόνισσαι, ἐν τῇ περιπτώσει ἐλλείψεως ἐτέρων ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, ἠδύναντο νὰ τελῶσιν ἐν τῷ ναῷ τὰς δημοσίας προσευχὰς καὶ παρακλήσεις⁵. Πάντως πάντα τὰ τελετουργικὰ καθήκοντα ταῦτα δὲν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν καθ' αὐτὸ λειτουργικὴν ἐνέργειαν καὶ πρὸς τὴν παρὰ τῷ ἱερῷ θυσιαστηρίῳ διακονίαν τοῦ διακόνου, διότι, ὡς ἐμφανῶς τονίζεται ὑπὸ τοῦ μονοφυσίτου Ἰακώβου (Ἐδέσσης), «potestas in altari nulla omnino ei (δηλ. diaconissae) competit, quia, cum ordinatur, non propter altare ordinatur, sed propter ecclesiam duntaxat». «Ὅθεν ἐκάστη τῶν διακονισσῶν «non est diaconissa altaris, sed mulierum aegrotantium»⁶. Ἡ τελευταία αὕτη μαρτυρία δεικνύει, ὅτι οὐδὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις αἱ διακόνισσαι θὰ ἀνελάμβανον παρόμοια καθήκοντα, ἐὰν παρίστατο ἀνάγκη. Πάντως στερούμεθα ἱστορικῶν μαρτυριῶν, ἐπικουρῶσιν τὴν πιθανὴν ταύτην ὑπόθεσιν.

7. Ἀξία ἰδιαίτερας μνείας εἶναι ἡ κατὰ τὴν τελεσιουργίαν τοῦ βαπτίσματος τῶν γυναικῶν ὑπηρεσία τῶν διακονισσῶν⁷. Ἡ διακόνισσα βοηθεῖ «τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ βαπτίζεσθαι τὰς γυναῖκας διὰ τὸ εὐπρεπέζ»⁸. Κατὰ τὴν θὴν Ἰουστινιάνειον Νεαράν αἱ διακόνισσαι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὑπηρετοῦσι «τοῖς προσκυνητοῖς βαπτίσμασι»⁹.

Ἐπειδὴ ἀφ' ἑνὸς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ὑφίστατο ὁ νηπιοβαπτισμὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ γενικὴ συνήθεια τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς καὶ σήμερον παρὰ τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἦτο ἡ κατὰ τὸ βάπτισμα κατάδυσις τοῦ σώματος ἐν τῷ ὕδατι εἰς κατάστασιν γυμνότητος¹⁰, διὸ ἡ παρουσία τῶν διακονισσῶν κατὰ τὸ βάπτισμα τῶν γυναικῶν ἦτο ἀναγκαία, ἵνα τελεσιουργῆται τὸ ἱερὸν μυστήριον μετὰ πάσης εὐπρεπείας καὶ κοσμιότητος, ἀποφευγόμενον τοῦ σκανδαλισμοῦ τῶν συνειδήσεων οὐ μόνον τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν

1. Assemani, Bibliotheca Orientalis, t. II, Dissert. de syris monophysitis, n. 10. H. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ. J. Forget, ἐνθ' ἄνωτ.

2. Denzinger, ἐνθ' ἄνωτ., I, 120. J. Forget, ἐνθ' ἄνωτ.

3. H. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ. A. Kalsbach, σελ. 58.

4. H. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ. J. Forget, ἐνθ' ἄνωτ.

5. Denzinger, ἐνθ' ἄνωτ.

6. Martigny, μνημ. ἄρθρα. Ph. Onslow, σελ. 533. Hans Achelis, Altkirchliche..., σ. 616—620. G. Uhlhorn, σ. 170. J. Forget, κεφ. II. H. Leclercq, κεφ. V.—Permaneder, ἐνθ' ἄνωτ.

7. J. Forget, ἐνθ' ἄνωτ. H. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ.

8. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Η' κεφ. κη' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 4, στ. 4125.

9. Ἰουστ. Νεαρά 6η, κεφ. ιδ' ἐν R. Schoell—G. Kroll, σελ. 43.

10. Πρβλ. J. Chr. W. Augusti, V, 2.

τελούντων τὸ βάπτισμα κληρικῶν¹. Κατὰ τὸν Ἐπιφάνειον, τὸ τάγμα τῶν διακονισσῶν εἶναι ἀπαραίτητον «ἐνεκεν σεμνότητος τοῦ γυναικείου γένους... καὶ ὅτε γυμνωθεῖ τὸ σῶμα γυναίου, ἵνα μὴ ὑπὸ ἀνδρῶν ἱερουργούντων θεαθεῖ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς διακονίσης, ἣ ἐπιτάσσεται ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἐπιμελεῖσθαι πρὸς τὴν ὥραν τῆς ἐπιδεομένης γυναικὸς ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς τοῦ σώματος αὐτῆς γυμνώσεως, τοῦ τάγματος τῆς εὐταξίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς εὐνομίας ἐπιστημόνως ἐν μέτρῳ κανόνος σφόδρα ἠσφαλισμένης»². Ὡς ἔλεγεν ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις, αἱ διακόνισσαι «ταῖς βαπτιζομέναις τῶν γυναικῶν ὑπηρετοῦν, ἀνδρῶν ὀφθαλμοῖς οὐ θεμιτὸν ἔν, γυμνουμένας ταύτας ὀρᾶσθαι, ὑπεράξιμους ἤδη βαπτιζομένας»³.

Ἡ διακόνισσα ἐβοήθει πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐνδυσιν καὶ ἐκδυσιν τῆς βαπτιζομένης γυναικὸς καὶ διενήργει τὴν διὰ τοῦ ἐπορκιστοῦ ἐλαίου⁴ καὶ τοῦ ἁγίου μύρου ἐπίχρισιν τοῦ σώματος τῆς βαπτιζομένης, τοῦ ἱερέως ἢ τοῦ ἐπισκόπου χρίοντος μόνον τὸ μέτωπον αὐτῆς⁵. Κατὰ τὴν «Διδασκαλίαν», ἐπειδὴ δὲν ἀρμόζει νὰ ὀρῶνται αἱ (γυμναί) γυναῖκες ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν (*mulieres non decet conspici a viris*)⁶, διὸ ὁ κληρικὸς ἀλείφει διὰ τοῦ ἐλαίου μόνον τὴν κεφαλὴν τῆς βαπτιζομένης, ἐνῶ ἡ διακόνισσα ἀλείφει τὸ λοιπὸν σῶμα αὐτῆς⁷. Κατὰ τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς «ἐν τῷ φωτίζεσθαι

1. Αἱ δυσκολαί, ἃς εἶχον οἱ βαπτίζοντες γυναῖκας κληρικοί, καὶ ἡ ἀναγκαιότης τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν διὰ τὸ βάπτισμα τῶν γυναικῶν παρρουσιάζονται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μόσχου († 619) ἐν τῷ «Λειμώνι» αὐτοῦ διὰ τῆς ἐξῆς διηγήσεως: «Ἦν τις Κόνων, πρεσβύτερος εἰς τὸ βάπτισμα· καὶ ὡς μέγαν ἦν τὸν γέροντα, ἔταξαν αὐτὸν ποιεῖν τὰ βαπτίσματα, αὐτὸς δὲ ἔχριε καὶ ἐβάπτιζε τοὺς ἐπὶ τοῦτο παραγενομένους. Καθ' ὅτι οὖν ἔχριε γυναῖκα, ἐσκανδαλίζετο, καὶ διὰ τοῦτο ἤθελεν ἀναχωρῆσαι τοῦ κοινοβίου.... Ἐν μᾶ οὖν ἦλθε κόρη Περούσια (κατ' ἄλλην γραφήν: Πέρσισα) ἐπὶ τὸ βαπτισθῆναι· ἦν δὲ εὐειδὴς πάνυ ὄρατα, ὥστε μὴ δυνηθῆναι τὸν πρεσβύτερον αὐτὴν χρίσαι τῷ ἁγίῳ ἐλαίῳ· καὶ ποιησάσης αὐτῆς δύο ἡμέρας ἤκουσεν ἀρχιεπίσκοπος Πέτρος, ἐξεπλάγη ἐπὶ τῷ γεγονότι καὶ ἠθέλησεν ἀφορίσαι διὰ κοινὸν γυναῖκα ἐπὶ τῷ αὐτῷ....» (Ἰωάννου Μόσχου, Λειμών, Migne Ἐ. Π. τόμ. 87, στ. 2853. Πρβλ. Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 796—797, ὑπόσημ. 86. Jos. Bingham, σελ. 352—353. Κ. Καλλινίκου, σελ. 579).

2. Ἐπιφανείου, Κατὰ ἀρέσεων, Migne Ἐ. Π. τόμ. 42, στ. 744—745.

3. Ματθαίου Βλαστάριως, Σύνταγμα..., Γ' στοιχείον, κεφ. ι' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 144, στ. 1173.

4. Κ. Καλλινίκου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 493.

5. «Ὁ ἐπίσκοπος μόνον τὴν κεφαλὴν χρίει..., ἡ δὲ διακόνισσα ὅλον τὸ σῶμα» (Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 796—797, ὑπόσημ. 86. Πρβλ. J. Forget, κεφ. II).

6. Διδασκαλία III, 12, 2, F. X. Funk, τόμ. 1, σ. 208—210.

7. «Cum mulieres in aquam descendunt, a diaconissa oleo unctionis ungentur in aquam descendentes.... Et tu (δηλ. ο ἐπίσκοπε)... in manus impositione ungas caput eorum, qui baptismum accipiunt, sive virorum sive mulierum; ac postea, cum tu baptizas vel cum diaconis praecipis baptizare vel presbyteris, diaconissa, ut praediximus, ungat mulieres, vir autem pronuntiet super eas nomina invocationis Deitatis in aqua» (Διδασκαλία III, 12, 2—3 ἐν F. X. Funk, ἐνθ' ἄνωτ. Ed. v. d. Goltz, τόμ. 2, σελ. 59—60).

γυναίκας, ὁ διάκονος χρίσει μὲν μόνον τὸ μέτωπον αὐτῶν τῷ ἁγίῳ ἐλαίῳ καὶ μετ' αὐτὸν ἡ διάκονος ἀλείφει αὐτάς· οὐ γὰρ ἀνάγκη τὰς γυναῖκας ὑπ' ἀνδρὸς κατοπτεῦσθαι»¹. Καὶ κατὰ τὴν «Διαθήκην», αἱ διακονικὸν ἀξίωμα ἔχουσαι χῆραι κατὰ τὴν τελεσιουργίαν τοῦ ἁγ. βαπτίσματος χρίουσι τὰς γυναῖκας διὰ τοῦ ἐλαίου τῶν κατηχουμένων καὶ καλύπτουσι ταύτας γυμνουμένας².

Τὴν ἐκ τοῦ ὕδατος τῆς κολυμβήθρας ἐξερχομένην ὑπεδέχετο ἡ διακόνισσα. Ἡ «Διδασκαλία» λέγει σχετικῶς: «Et cum ascendit ex aqua quae baptizatur, eam suscipiat diaconissa ac doceat et erudiat, infragile esse sigillum baptismi in castitate et in sanctitate»³. Κατὰ τὰς «Ἀποστ. Διαταγὰς», μετὰ τὴν ἐν τῷ ὕδατι τριττὴν κατάδυσιν, «τὸν μὲν ἄνδρα ὑποδεχέσθω ὁ διάκονος, τὴν δὲ γυναῖκα ἡ διάκονος, ὅπως σεμνοτρεπῶς ἡ μετάδοσις τῆς ἀθραύστου σφραγίδος γένηται»⁴. Μετὰ τοῦτο ἐπηκολούθει ἡ διὰ τοῦ ἁγίου μύρου χρίσις: «Καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος χριέτω τοὺς βαπτισθέντας τῷ μύρῳ»⁵.

Παρὰ τοῖς Μονοφυσίταις καὶ Νεστοριανοῖς αἱ διακόνισσαι εἶχον τὰ αὐτὰ καθήκοντα κατὰ τὴν ὥραν τοῦ βαπτίσματος, ἀλείφουσαι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὰς βαπτιζόμενας διὰ τοῦ ἐλαίου⁶. Ὁ νεστοριανὸς πατριάρχης Isoyahb I (580—596) ἐν περικοπῇ τινι τοῦ ἔργου «Ἐξικοσι δύο ἀπορίαι ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μυστηρίων», παραδιδόμενη ἡμῖν ὑπὸ τῆς «τάξεως τοῦ ἁγ. βαπτίσματος» τοῦ πατριάρχου Isoyahb III (652—661), εἶχεν ὀρίσει τὰ τοῦ βαπτίσματος τῶν γυναικῶν ὡς ἐξῆς: Παρὰ τῷ βαπτιστηρίῳ ἔδει νὰ οἰκοδομῆται ἰδιαίτερον δωμάτιον, ἐπικοινωνοῦν μετ' ἐκείνου διὰ παραθύρου, κατεσκευασμένου ἄνωθεν τῆς κολυμβήθρας. Ὅταν ἡ βαπτισθησομένη ἦτο ἐτοιμὴ νὰ ἀλειφθῇ διὰ τοῦ ἐλαίου, ὁ ἐν τῷ δωματίῳ ἱστάμενος ἱερεὺς ἐβύθιζε τοὺς τρεῖς δακτύλους αὐτοῦ εἰς αὐτὸ καὶ ἔφερε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὸ παράθυρον, ὅποτε ἡ διακόνισσα ᾠδήγει τοὺς τρεῖς δακτύλους τοῦ ἱερέως ἐπὶ τὸ μέτωπον τῆς βαπτιζομένης. Ἐν συνεχείᾳ ἡ διακόνισσα, ἀφοῦ διὰ τῆς χειρὸς αὐτῆς ἀλείψῃ δι' ἐλαίου τὸ λοιπὸν σῶμα, ποιεῖ τὴν τριττὴν κατάδυσιν τῆς βαπτιζομένης εἰς τὸ ὕδωρ, τοῦ ἱερέως ἀπαγγέλλοντος ἐπ' αὐτὴν τὰς σχετικὰς εὐχὰς. Μετὰ τὴν περάτωσιν τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου, ἡ διακόν-

1. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Γ' κεφ. ιε' ἐν Migne 'E. Π. τόμ. 1, στ. 796—797. F. X. Funk, τόμ. 1, σελ. 209 καὶ 211.

2. Rahmani, II, 8, σελ. 129. Πρβλ. καὶ σελ. 164.

3. Διδασκαλία III, 13, 3, ἐν F. X. Funk, ἐνθ' ἄνωτ.

4. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Γ' κεφ. ιε' Migne 'E. Π. τόμ. 1, στ. 797. F. X. Funk, ἐνθ' ἄνωτ.

5. Ἐνθ' ἄνωτ. J. Forget, κεφ. II.

6. Denzinger I, 22. Fr. Heiler, Urkirche..., σελ. 467—470. J. Forget, ἐνθ' ἄνωτ.

νισσα βοηθεῖ τὴν νεοφωτισθεῖσαν εἰς τὴν ἔνδυσιν αὐτῆς ¹. Ὡσαύτως ἐν τῷ 9ῳ κανόνι νεστοριανῆς πατριαρχικῆς συνόδου τοῦ ἔτους 676 ὀρίζεται, ὅτι ἡ διακόνισσα ἀλλεῖφει διὰ τοῦ ἁγ. ἐλαίου ἐξ ὀλοκλήρου τὰς βαπτιζομένας γυναῖκας καὶ χορηγεῖ αὐταῖς τὸ βάπτισμα, καθ' ὅσον ἡ αἰδὼς ἀπαιτεῖ τοῦτο ². Καὶ τὸ νεστοριανὸν ἔργον τοῦ ἰβ' αἰῶνος, ὅπερ ὀνομάζεται «Βιβλίον τῶν πατέρων», πραγματεύεται περὶ τῶν διακονισσῶν ἐν εἰδικῷ κεφαλαίῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ τονίζεται, ὅτι κατὰ τὸ βάπτισμα τῶν γυναικῶν ὁ ἱερεὺς, εἴτε ἔχων τὰ νῶτα ἐστραμμένα εἴτε δι' ἐνὸς ἀνοίγματος, ἐκτείνει μόνον τὴν χεῖρα, ἵνα διαγράψῃ διὰ τοῦ ἁγ. ἐλαίου τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν νεοφύτων, ἐνῶ αἱ διακόνισσαι τελοῦσιν ἐξ ὀλοκλήρου τὴν κατάδυσιν καὶ τὴν διὰ τοῦ ἐλαίου χρίσιν τοῦ σώματος τῶν βαπτιζομένων γυναικῶν ³. Σημειωτέον, ὅτι, συμφῶνως πρὸς ὑπαρχούσας μαρτυρίας, παρὰ τοῖς Μονοφυσίταις καὶ τοῖς Νεστοριανοῖς καὶ κατὰ τὴν τελετουργίαν τοῦ μυστηρίου τοῦ εὐχελαίου αἱ διακόνισσαι χρίουσιν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἱερέων τὸ σῶμα τῶν ἀσθενῶν γυναικῶν⁴, τοῦθ' ὅπερ πιθανώτατα θὰ ἐγένετο καὶ παρὰ τοῖς Ὁρθοδόξοις.

8. Ἐτερος τομεὺς τῆς τελετουργικῆς ἐργασίας τῶν διακονισσῶν ἦτο ἡ μεταφορὰ καὶ μετάδοσις τῆς θείας Κοινωνίας εἰς τὰς ἀσθενεῖς γυναῖκας, αἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸν ναόν ⁵. Παρὰ τοῖς Μονοφυσίταις καὶ Νεστοριανοῖς αἱ διακόνισσαι καὶ ἰδίως αἱ ἡγουμέναι—διακόνισσαι εἶχον τὸ δικαίωμα, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ καὶ ἐν περιπτώσει ἀνάγκης, νὰ μεταδίδωσι τὰ προηγησάμενα καὶ ἐν τῷ ἱερῷ βήματι φυλασσόμενα τίμια δῶρα ταῖς μοναχαῖς (ac subiectis monialibus sacramenta disti distribuunt) ⁶, ταῖς γυναιξὶ καὶ τοῖς ἄρρεσι παιδίοις, ἅτινα δὲν εἶχον συμπληρώσει εἰσέτι τὸ πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν ⁷. Πιθανώτατα καὶ παρὰ τῇ Καθολικῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ αἱ μοναχι-διακό-

1. A. Kalsbach, σελ. 60—61.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 61. J. B. Chabot, Synodicon orientale ou Recueil de synodes nestoriens ἐν Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque nationale et autres bibliothèques, τόμ. 37, Paris 1902, σελ. 480—514. Hefele—Leclercq, Hist. des Conc. II, 2 (1908) 1278.

3. J. Forget, κεφ. V. Denzinger, I, 123.

4. Fr. Heiler, Die Urkirche..., σελ. 467 ἐξ. H. Leclercq, κεφ. V.-J. Forget, κεφ. II.

5. Πρβλ. Rahmani, II, 20, σελ. 143· πρβλ. σελ. 165. Κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας καὶ ἀπλοῖ λαϊκοὶ ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσι τὴν Θεῖαν Κοινωνίαν: Ἰδὲ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Σεραπίωνος (Ἐὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, ἐκδ. Ed. Schwarz, 1952 ⁵, σελ. 266—267) καὶ τὴν ὑπ' ἄρ. ἡγ' ἐπιστολὴν τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς Καισαρίαν πατρικίαν περὶ κοινωνίας (Migne Ἐ. Π. τ. 32, σ. 484).

6. Denzinger, I, 64, 119—120 καὶ II, 71.

7. Bar Hebraeus, Nomocanon, c. VII, Sect. 7 ἐν H. Leclercq, κεφ. V.

νισσαί ἢ αἱ ἡγούμεναι-διακόνισσαι, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ, μετέδιδον τὴν θείαν Κοινωνίαν εἰς τὰς ἀσθενεῖς μοναχάς, ἐφ' ὅσον τοιοῦτόν τι συμβαίνει καὶ σήμερον παρά τισιν ἑλληνικοῖς γυναικεῖοις μοναστηρίοις ¹. Ὡσαύτως ἐν τῇ Δύσει αἱ ἡγούμεναι—διακόνισσαι εἶχον πιθανῶς ἀνάλογα δικαιώματα, διότι παρά τισι ῥωμαιοκαθολικοῖς γυναικεῖοις μοναστηρίοις μέχρι σήμερον αἱ ἡγούμεναι ἔχουσι τὸ «*loco diaconissatus*» παρεχόμενον αὐταῖς δικαίωμα τῆς μεταδόσεως τῶν προηγιασμένων τιμίων δώρων εἰς τὰς ὑπ' αὐτάς μοναχάς ².

9. Αἱ διακόνισσαι φαίνεται, ὅτι ἐλάμβανον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸ «σαβάνωμα», τὴν διακόσμησιν, τὴν κηδεῖαν καὶ τὸν ἐνταφιασμόν τῶν νεκρῶν χριστιανῶν γυναικῶν ³. Ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης ὁμιλεῖ περὶ τῆς ὑπὸ τῆς διακονίσης Λαμπαδίας διακοσμήσεως τῆς νεκρᾶς ἀδελφῆς αὐτοῦ ἁγ. Μακρίνης ⁴.

10. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων καθίσταται προφανές, ὅτι ἡ χειροτονία τῶν διακονισσῶν καθίστα ταύτας ἱκανάς, ὅπως συμμετέχωσιν εἰς τὸ παρά τῶν γυναικείῳ ἰδίως κόσμῳ ἔργον τῆς τε ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς ἱεραποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας. Αἱ διακόνισσαι, ἐκπροσωποῦσαι εἰς τὴν διακονικὴν αὐτῶν ἐργασίαν τὸν ἐπίσκοπον, ἦσαν σπουδαιότατα ὄργανα τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, ὑποβοηθοῦσαι τὸν συνδυασμὸν τῆς τε ἐξατομικεύσεως καὶ τῆς συγκεντρώσεως τοῦ καθ' ὅλου ἱεραποστολικοῦ ἔργου. Ἡ γυναικεῖα διακονία, ἀφορῶσα πρὸ πάντων εἰς τὰς γυναῖκας, δὲν ἀπέκλειε καὶ τὰς πρὸς τοὺς ἄνδρας φιλανθρωπικὰς ὑπηρεσίας, ἐφ' ὅσον καὶ ὁ Κύριος εἶχε διακονηθῆ ὑπὸ γυναικῶν ⁵.

Ἐκτὸς τῶν μνημονευθεισῶν ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ καὶ ρητῶς μαρτυρουμένων πτυχῶν καὶ ἐκφάνσεων τῆς γυναικεῖας διακονίας, αἵτινες μόνον ἐν μέρει ἐταυτίζοντο πρὸς τοὺς τομεῖς τῆς ἐργασίας τοῦ διακόνου, πιθανώτατα θὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἐκδηλώσεις αὐτῆς αἵτινες εἶναι ἀγνωστοὶ εἰς ἡμᾶς. Ἡ πρὸς τὸν Σωτῆρα ἀγάπη, ἥτις δέον νὰ εἶναι τὸ ἐλαττήριον τῆς δράσεως τῶν διακονισσῶν, ἀσφαλῶς θὰ ὠδήγει ταύτας εἰς τὴν ἐξεύρεσιν νέων τρόπων ἐκφράσεως καὶ ἀκτινοβολίας.

1. Ἴδὲ ἐν τῷ Ἐπιλόγῳ.

2. A. T. P. Williams, σελ. 11. E. Pantón—D. Batho, σελ. 18—19.

3. J. Bona, Rerum liturgicarum, βιβλ. I, κεφ. XXV, σημ. 10, Taurini 1749, σελ. 358. H. Leclercq, κεφ. V. Ed. v. d. Goltz, σελ. 47. J. Forget, κεφ. II. Πρβλ. τὴν 59ην Νεαράν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καθ' ἣν εἰς τὰς κηδεῖας («ἐκφοράς») εἴθιστο νὰ συμμετέχωσι καὶ «ἀσκήτρια» ἢ «κανονικαί»: «...Θεσπίζομεν ἐκάστη κλίνη ἐν ἀσκητηρίῳ δίδοσθαι ἀσκητριῶν ἢ κανονικῶν μὴ ἔλαττον ὀκτώ γυναικῶν ἡγουμένων τῆς κλίνης καὶ ψαλλουσῶν καὶ τριῶν ἀκολούθων» (κεφ. δ') (R. Schoell—G. Kroll, σελ. 320. Ham. Alivisatos, σελ. 72).

4. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης ἐν Migne Ἐ. II. τόμ. 48, στ. 989 κ. ἐξ.

5. Κατὰ τὴν «Διδασκαλίαν» καὶ ὁ Κύριος ὑπὸ γυναικῶν «*ministrabatur*» (Διδασκαλία III, 12, 41 ἐν F. X. Funk, μν. ξ.).

Ἄν παρά τισιν αἰρέσεσιν ἡ γυναικεία διακονία ᾠδήγησεν εἰς καταχρήσεις, ἀντιθέτως παρά τῇ Καθολικῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, ἐγένετο χρῆσις τῶν γυναικείων ἱκανοτήτων καὶ τῆς γυναικείας ἀφοσιώσεως κατὰ τρόπον μὴ ἀπάδοντα πρὸς τὸ ἐκ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων κληροδοτηθὲν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πνεῦμα. Καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Μονοφυσίταις καὶ Νεστοριανοῖς ἡ ἐργασία τῶν διακονισσῶν δὲν ἐξετράπη εἰς ἀπαράδεκτους ὑπερβολάς, ἀλλ' ἐκρατήθη ἐντὸς τῶν ὀρθοδόξων κανονικῶν πλαισίων.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Γενικὰ συμπεράσματα καὶ γενικαὶ δεοντολογικαὶ σκέψεις.

1. Ἡ ἀπροκατάληπτος ἐξέτασις τοῦ ἐν τοῖς πρόσθεν μνημονευθέντος πηγαιῶν ὄλικου ὁδηγεῖ εἰς τὰ ἐξῆς γενικὰ συμπεράσματα :

α') Αἱ διακόνισσαι ἐγκαθίσταντο εἰς τὸ λειτούργημα αὐτῶν διὰ λειτουργικῆς πράξεως, ἥτις, ὀνομαζομένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον «χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» καὶ ἔχουσα τὰ κύρια λειτουργικὰ γνωρίσματα τῆς χειροτονίας τοῦ διακόνου, ἦτο—σχεδὸν κατὰ πάντα—ὁμοία πρὸς αὐτήν, διαφέρουσα ταύτης ἐν ἐλαχίστοις μόνον σημείοις¹.

β') Ἡ «χειροτονία» τῶν διακονισσῶν ἦτο τὸ μοναδικὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶδος «χειροτονίας» γυναικῶν, δι' ἧς ἐδημιουργεῖτο ὁ μοναδικὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ βαθμὸς τοῦ γυναικείου κλήρου καὶ ἡ μοναδικὴ τάξις αὐτοῦ, ἦτοι ὁ βαθμὸς καὶ ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν. Ἡ «χειροτονία» τῶν διακονισσῶν, παρά τὰς λειτουργικὰς αὐτῆς ὁμοιότητας πρὸς τὴν χειροτονίαν τοῦ διακόνου, εἶχεν—ἐν συγκρίσει πρὸς ταύτην—ιδιότυπὸν πῶς (*sui generis*) χαρακτῆρα, ἅτε μὴ σημαίνουσα προαγωγὴν τῶν χειροτονουμένων ἐκ τυχόν ἐτέρων κατωτέρων βαθμῶν γυναικείου κλήρου (λ. χ. ὑποδιακόνων) μηδὲ παρέχουσα αὐταῖς δικαίωματα δι' ἄνοδον εἰς τοὺς βαθμοὺς τοῦ πρεσβυτέρου ἢ τοῦ ἐπισκόπου. Ἐκτὸς τούτου, ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν, δημιουργηθεῖσα κυρίως ἐκ λόγων ἱεραποστολικῆς συνέσεως καὶ ἀνάγκης διὰ τοὺς ἐν τῷ γυναικείῳ πρωτίστως κόσμῳ τομεῖς τῆς διακονικῆς ἐργασίας, ἐξ ἐπόψεως κανονικῶν δικαιωμάτων καὶ διοικητικῶς ἦτο ἀναμφιβόλως κατωτέρα τῆς τάξεως τῶν διακόνων ἀνδρῶν. Αἱ διακόνισσαι, οὐδόλως δυνάμεναι νὰ διεκδικήσωσι καθαρῶς ἱερατικά δικαιώματα, συμμετεῖχον μόνον εἰς τινὰς πτυχὰς τοῦ ἔργου τοῦ διακόνου, ἀπαγορευομένης αὐταῖς τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν παρά τῷ θυσιαστηρίῳ διακονίαν αὐτοῦ².

1. Ἴδὲ τὴν δευτέραν παράγραφον τοῦ Β' κεφ.

2. Ἠρβλ. τὰ ἐν σελ. 86—87 λεχθέντα. Αἱ («Ἀποστολικά Διαταγὰ») λέγουσι χαρακτηριστικῶς: «Διακόνισσα οὐκ εὐλογεῖ· ἀλλ' οὐδέ τι, ὧν ποιῶσιν οἱ πρεσβύτεροι ἢ οἱ διάκονοι, ἐπιτελεῖ, ἀλλ' ἢ τοῦ φυλάττειν τὰς θύρας καὶ ἐξυπηρετεῖσθαι τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ βαπτίζεσθαι τὰς γυναῖκας, διὰ τὸ εἰσπρεπέειν» (βιβλ. Η', κεφ. κη' ἐν Migne Ἐ Π. τόμ. 1, στ. 1124).

Ἔσονται οὖν αἱ τάξεις τῶν διακονισσῶν ἤτοι πάντοτε ὑποτεταγμένη τοῖς ἱεραρχικῶς προηγουμένοις καὶ ὑπερέχουσι διακόνους, θεωρουμένη οἷον εἰς ἓν παράρτημα καὶ συμπλήρωμα τῆς τάξεως τῶν διακόνων, ἀπαραίτητον διὰ τὴν παρὰ ταῖς γυναῖξί διακονίαν.

γ') Τούτων οὕτως ἐχόντων, καθίσταται πλήρως κατανοητὸν διὰ τὴν ταῖς πηγαῖς δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως ἐνιαῖος τρόπος κατατάξεως τῶν διακονισσῶν εἰς τὴν ἱεραρχικὴν κλίμακα τῶν τάξεων τοῦ κλήρου, τῶν παρουσιαζομένων διαφορῶν ἐξηγουμένων ἐκ τῆς διαφόρου σκοπιᾶς, ἀπὸ τῆς ὁποίας αἱ διαφοροὶ κατὰ τόπους καὶ χρόνους πηγαί ποιοῦνται ἐκάστοτε λόγον περὶ τῶν διακονισσῶν. Ὅταν αἱ πηγαὶ ὁρμῶνται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ «χειροτονία» τῶν διακονισσῶν ἤτο σχεδὸν κατὰ πάντα ὁμοία πρὸς τὴν τῶν διακόνων ἢ ὅτι αἱ δύο τάξεις ἔχουσι τὸ αὐτὸ ὄνομα («διάκονοι») ἢ ὅτι οἱ τομεῖς τῆς ἐργασίας αὐτῶν ταυτίζονται ἐν μέρει, ἰδίᾳ εἰς ὅ, τι ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ θυσιαστηρίου διακονίαν, τότε αἱ πηγαὶ αὗται μνημονεύουσι τὰς διακονίσσας παρὰ τοὺς διακόνους ὡς συναποτελούσας οἷον μετ' αὐτῶν τὴν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διακονικὴν τάξιν¹. Ὅταν ὁμοῦ αἱ πηγαὶ ὁρμῶνται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ διακόνισσαι δὲν ἔχουσι ἀκέραια τὰ δικαιώματα τῶν διακόνων καὶ εἶναι, ὡς καὶ αἱ τάξεις τοῦ ἀνδρικοῦ κατωτέρου κλήρου, ὑπ' αὐτούς, τότε συναριθμοῦσι τὰς διακονίσσας μετὰ τῶν λοιπῶν κατωτέρων κληρικῶν². Τέλος, ὅταν ἐν ταῖς πηγαῖς ἀποφεύγεται αἱ δύο αὗται περιπτώσεις καὶ λαμβάνηται ἀπλῶς ὑπ' ὄψει, ὅτι αἱ διακόνισσαι ἴστανται μὲν ὑπὸ τοὺς διακόνους, ἀλλ' ἐξ ἐπόψεως τοῦ τρόπου τῆς καθιερώσεως εἰς τὸ λειτουργημὰ αὐτῶν ὑπερέχουσι τῶν κατωτέρων κληρικῶν, ὡς χειροτονοῦμενα κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὴν χειροτονίαν τοῦ διακόνου³, τότε, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, αἱ διακόνισσαι ἐν τῇ ἱεραρχικῇ κλίμακί τοῦ καθ' ὅλου κλήρου κατατάσσονται ἀορίστως μετὰ τῶν διακόνων καὶ ὑπερέχουσιν αὐτοῦ⁴. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐν ταῖς πηγαῖς συνυπάρχουσι καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι τρόποι μνείας τῆς ἐν τῷ κλήρῳ θέσεως τῶν διακονισσῶν καὶ ἐπειδὴ ἐξ ἄλλοῦ ὁ τρίτος τρόπος ἐπικρατεῖ καὶ εἶναι συνηθέστερος, τῶν δύο πρώτων ὄντων σπανιωτέρων, νομίζομεν, ὅτι δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ συναγάγῃ ὡς γενικὸν συμπέρασμα, ὅτι συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν πηγῶν ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν, ἔχουσα ἰδιότυπὸν πῶς χαρακτῆρα, ἀπετέλει τὸ μεταξὺ ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου κλήρου μετὰ τῶν κληρικῶν.

δ') Ἐν τῇ Δύσει ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν ἐξηλείφθη κατὰ τὸν ἰα' ἡδὴ αἰῶνα, ἐν τῇ Ἀνατολῇ διακόνισσαι ἐχειροτονοῦντο, ὡς εἴπομεν, μέχρι σχεδὸν τοῦ τέλους τοῦ βυζαντινοῦ κράτους⁵, ἀλλὰ κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντι-

1. Πρβλ. Νεαρὰν 3ην καὶ 6ην ἐν Schoell-Kroll, σελ. 18, 35.

2. Πρβλ. Ἀπ. Διακ. βιβλ. Η', κεφ. κη' καὶ λα'.

3. Ἰδὲ Β' κεφ. β' παράγρ.

4. Πρβλ. π. χ. Ἀπ. Διακ. Η', κεφ. ιθ'-κ'.

5. Ἰδὲ α' κεφ. β' παράγρ.

νοὺς αἰδῶνας, φαίνεται, ὅτι τοῦτο συνέβαινε σπανιώτερον, τῶν διακονισσῶν ἀποξενουμένων τῆς ἐνοριακῆς ζωῆς καὶ περιοριζομένων ἐν τοῖς γυναικείοις μοναστηρίοις. Ἡ ἀκμὴ τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν συνδέεται στενῶς μετὰ τῆς ἀκμῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀνθήσεως τοῦ ἱεραποστολικοῦ καὶ ποιμαντικοῦ ἔργου αὐτῆς.

ε') Ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἐξ ἐπόψεως ὀργανώσεως διαφέρει τῆς ὀργανώσεως τῶν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀνθουσῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ προτεσταντικῶν ἀδελφοτήτων ἢ «μητρικῶν οἴκων διακονισσῶν» («Diakonissenmutterhäuser», «Deaconess Motherhouses») ¹, διότι ἐνῶ οἱ οἴκοι οὗτοι, ἂν καὶ συνεργάζωνται στενῶτα μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν Διοικήσεως, δὲν ἐξαρτῶνται κανονικῶς καὶ ὀργανικῶς ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ἔχουσιν αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν, ἀντιθέτως αἱ διακόνισσαι τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἐκλεγόμεναι καὶ χειροτονούμεναι ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους ἐπισκόπων, ἐξηρτῶντο ἐξ αὐτῶν ἀμέσως καὶ ἀπολύτως ². Μόνον αἱ διακόνισσαι τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας προσεγγίζουσι τῇ παλαιοχριστιανικῇ τάξει τῶν διακονισσῶν, διότι καθιεροῦνται ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν («with the laying on of hands»), ἐξαρτῶνται ἀμέσως ἐξ αὐτῶν καὶ συμμετέχουσι βοηθητικῶς εἰς τὸ καθ' ὅλου ποιμαντικὸν ἔργον τῶν ἐνοριῶν ³.

2. Τὰ ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ λεχθέντα ἔπειτα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ ἰδέα περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀναβιώσεως, ἀναζωπυρήσεως καὶ ἀνασυστάσεως τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ὀρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ οὐδόλως δύναται νὰ προσκόψῃ εἰς κανονικὰς δυσχερείας, διότι ὁ θεσμὸς οὗτος οὐ μόνον συνδέεται μετὰ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς βυζαντινῆς Ἐκ-

1. Ἰδὲ περὶ αὐτῶν ἐκτενῶς ἐν Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡρωΐδες... σελ. 93—213· τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἀδελφότης διακονισσῶν Hebron ἐν περ. ἈἘκκλησία», ἔτ. 1953, σελ. 67—70.

2. Αἱ «εὐαγγελικαὶ ἀδελφότητες τῶν διακονισσῶν» δύνανται νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον ὡς ἀναβιώσεις τῶν βωμαιοκαθολικῶν ταγμάτων ἐν τοῖς κόλποις τῆς εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ μορφήν, ἀνταποκρινομένην εἰς τὰς σύγχρονους προτεσταντικὰς ἀνάγκας. Ὡς ὁμολογεῖ αὐτὸς ὁ Wichern, ὁ Προτεσταντισμὸς διὰ τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀδελφοτήτων τῶν διακονισσῶν, διὰ «νέας μορφῆς», συμφάνου πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, ἀῆνωσεν ἐκ νέου τὸ νῆμα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ταγμάτων καὶ ὀργανώσεων, ὅπερ εἶχε διακοπῆ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Μεταρρυθμίσεως» (Hundhausen, Protestantische Diakonissen ἐν Kirchenlexikon τόμ. 3, σ. 1678, 1682—1683. J. Forget, Diaconesses ἐν DThC, τομ. 4, σ. 698. Πρβλ. Wilh. Liese, τομ. 2, σελ. 235).

3. Ἰδὲ Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡρωΐδες... σελ. 201—213. Ministry of women, σελ. 36—54. A. T. P. Williams, σελ. 13—32. E. Panton—D. Batho, σελ. 21—27. Καὶ ἡ ἐν Ἀμερικῇ Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἔχει διακόνισσας, ἐπιβλεπομένας ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων. («Diakonia», Nr. 1, ἔκδ. τῆς «International Federation of the Unions of Deaconess Associations», Bern—Zürich 1952, σελ. 41—43). Πρβλ. C. Golder, μν. ἔ.

κλησίας, αλλά και υφίσταται «δυνάμει» μέχρι σήμερα, ἄτε μὴ καταργηθείσης τῆς «χειροτονίας» τῶν διακονισσῶν ὑπὸ αὐθεντικῆς τινος ἐκκλησιαστικῆς ἀποφάσεως καὶ τῶν ὑπολειμμάτων αὐτῆς σφζομένων μέχρι σήμερα ἐν τισὶν ἑλληνικοῖς γυναικείοις μοναστηρίοις, παρ' οἷς μοναχαὶ τινες ὀνομάζονται «ὑποδιακόνισσαι» ἢ «διακόνισσαι», καθιερωθεῖσαι εἰδικῶς ὑπὸ ἐπισκόπων¹. Τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀναγνωρίζουσας σήμερα τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ καθ' ὅλου ἱεραποστολικοῦ, ποιμαντικοῦ καὶ ἐνοριακοῦ ἔργου αὐτῆς, καθίσταται προφανές, ὅτι ἡ ἀνασύστασις καὶ ἀναδιοργάνωσις τῆς «δυνάμει» ὑφισταμένης τάξεως τῶν διακονισσῶν θὰ συνετέλει τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ γυναικείου κόσμου ἀνθησιν καὶ καρποφορίαν τοῦ ἔργου αὐτοῦ.

Ἡ ἰδέα αὕτη υἰοθετήθη τῷ 1906 ὑπὸ τῶν προσυνοδικῶν ἐπιτροπῶν τῆς πανρωσικῆς συνόδου, αἵτινες κατὰ τὰς συνεδριάς αὐτῶν κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι γενικῶς εἶναι λίαν ἐπιθυμητὴ ἡ ἀνασύστασις τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν «ἐξ ἀγιωτάτων παρθένων ἢ χηρῶν ἡλικίας 40 τοῦλάχιστον ἐτῶν, χειροτονουμένων εἰς διακόνισσας κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀρχαιότητι κρατήσασαν τάξιν». Ὡσαύτως κατὰ τὰς συνεδριάς ταύτας διεπιστάθη, ὅτι εἶχον ἰδρυθῆ

1. Εἰς τὴν ἐν Αἰγίνῃ λ. χ. μονῆν τῆς Ἀγ. Τριάδος, ἥτις ἰδρῦθη ὑπὸ τοῦ—τοπικοῦ ἐν Αἰγίνῃ ἀγίου — Νεκταρίου (1846—1920), μητροπολίτου Πενταπόλεως, ὑπάρχουσι σήμερα μοναχαὶ—«διακόνισσαι», καθιερωθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν Χρυσόστομου Παπαδοπούλου, δυνάμεναι νὰ φέρωσι τὸ διακονικὸν ὄραριον, νὰ θυμῶσι, νὰ κοσμῶσι τὸ ἱερὸν θυσιαστήριον καὶ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ νὰ ἀναγιγνώσκωσιν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις τὰς εὐχγγελικὰς περικοπὰς καὶ νὰ μεταδίδωσι τὰ προηγουμένα τίμια δῶρα εἰς τὰς ἀσθενεῖς μοναχάς. Ἀλλ' ἂν αὐταὶ καθιερώθησαν διὰ τῆς κατὰ τὴν χειροθεσίαν τῶν ὑποδιακόνων λεγομένης εὐχῆς καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν ὥραν τῆς Θ. Λειτουργίας, ἐν τῇ ἐν Αἰγίνῃ μονῇ τῆς Κοιμήσεως εἶναι σήμερα ἡγουμένη μία προβεβηκυῖα τὴν ἡλικίαν καὶ λίαν σεβαστὴ «διακόνισσα», ἣν αὐτὸς ὁ ἅγιος Νεκτᾶριος τῷ 1911,—ὅταν ἀκόμη αὕτη ἦτο μοναχὴ ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἀγ. Τριάδος—, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς «ἐχειροτόνησεν» ἐν τῷ ἱερῷ θυσιαστηρίῳ καὶ κατὰ τὴν ὥραν τῆς Θ. Λειτουργίας δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν καὶ διὰ τῶν κατὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ διακόνου λεγομένων εὐχῶν, ἐφανηθέντος τοῦ «Ἡ θεία χάρις...». Ἡ χειροτονηθεῖσα ἔφρεν— οὐχὶ ποδῆρες, ἀλλὰ μέχρι τῶν ὀσφύων σχεδὸν αὐτῆ— ἐξινωμένον— σιγᾶριον, ὡς καὶ διακονικὸν ὄραριον καὶ διακονικὰ ἐπιμάνικα. Αὕτη διεδέχθη εἰς τὴν παρὰ τῇ μονῇ διακονικὴν ὑπηρεσίαν ἑτέραν διακόνισσαν, ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ ἁγ. Νεκταρίου καθιερωθεῖσαν. Ἐπειδὴ τότε τινὲς ἐσκανδαλίσθησαν ἐκ τῆς «χειροτονίας» ταύτης, ὁ ἅγ. Νεκτᾶριος ἔδωκεν ἐξηγήσεις πρὸς τὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Θεόκλητον, τόνισας, ὅτι ἡ ἐργασία τῶν ὑπ' αὐτοῦ καθιερωθεισῶν εἶχε μᾶλλον ὑποδιακονικὴν χαρακτῆρα καὶ ἦτο ἀναγκαία ἐν τῷ μοναστηρίῳ κατὰ τὴν ἀπουσίαν ἰδίως τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν. Ὡς εἶναι προφανές, ἡ ἐνέργεια τοῦ ἁγ. Νεκταρίου, κρινομένη αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν, κατ' οὐσίαν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν μακραίωνα πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας. Περὶ πάντων τούτων ἐλάβομεν πληροφορίας παρὰ τῆς ὀσιωτάτης καὶ σεβαστῆς ταύτης ἡγουμένης, ὡς καὶ ὑπὸ «διακονισσῶν» τινῶν τῆς ἐν Αἰγίνῃ μονῆς τῆς Ἀγ. Τριάδος, πρὸς ἃς ἐκφράζομεν τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας.

σχολαὶ διακονισσῶν ἐν τισὶ ῥωσικαῖς γυναικείοις μοναστηρίοις¹, ἅτινα, ὡς γνωστόν, εἶχον ἀνθηρὰν κοινωνικὴν δρᾶσιν, συντηροῦντα πολλὰ γηροκομεῖα, νοσοκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖα καὶ ἐκκλησιαστικὰ λαϊκὰ σχολεῖα². Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ ἰδέα τῆς ἀναβιώσεως τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν ἔχει καταστῆ ζωηρὸν αἵτημα καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, παρ' ἧ ἔχει συντελεσθῆ σημαντικὴ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία διὰ τὴν ὑπὸ τῆς «Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ἴδρυσιν καὶ διοργάνωσιν ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι τῆς «Σχολῆς τῶν διακονισσῶν»³.

Ἐν τῷ ἔργῳ τῆς παρ' ἡμῖν ἀνασυστάσεως τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν θὰ ληφθῆ μὲν ὑπ' ὄψει πρὸ πάντων τὸ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ βυζαντινῇ Ἐκκλησίᾳ διαμορφωθὲν ἰδεῶδες τῆς γυναικείας διακονίας, ἀλλ' οὐδόλως θὰ παραθεωρηθῶσι καὶ τὰ ἐκλεκτὰ στοιχεῖα τοῦ ἑτεροδόξου λαμπροῦ καὶ συστηματικῶς διοργανωμένου γυναικείου διακονικοῦ ἔργου, ἅτινα δύνανται νὰ προσαρμοσθῶσιν εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἀτμόσφαιραν καὶ εἰς τὰς παρ' ἡμῖν συνθήκας. Τὸ κατὰ τὴν ὀρθόδοξον πρόγραμμα τῆς προσπάθειας πρὸς ἀναβίωσιν τῆς τάξεως τῶν διακονισσῶν θὰ ἔπρεπε νὰ συνδεθῆ μετὰ τοῦ ἔργου τῆς ἀναγεννήσεως τῆς γυναικείας μοναστικῆς ζωῆς καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἐνοριακοῦ βίου. Ἡ προσπάθεια αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἀγνοήσῃ καὶ τὴν σύγχρονον πραγματικότητα. Τὸ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας κληροδοτηθὲν ἡμῖν πνεῦμα, — ὅπερ, ὡς δυναμικὸν καὶ μὴ ὀδηγοῦν εἰς στατικὰς καὶ ἀνεξελίκτους μορφὰς ἐκκλησιαστικοῦ βίου, διεμόρφωσε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὴν «τάξιν» τῆς «χειροτονίας» τῶν διακονισσῶν, — δεόν νὰ ἐμπνέῃ καὶ ἡμᾶς σήμερον ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος

1. Ρωσ. Πρακτικά, τομ. 2, σελ. 28—29· τόμ. 4, σελ. 83.

2. Iwan P e r e s w e l o w, Geschichte der karitativen Tätigkeit in der Orthodoxen Ostkirche ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ H. K r i m m ἐκδοθείσῃ συλλογῇ μελετῶν ὑπὸ τὸν τίτλον «Das diakonische Amt der Kirche», Stuttgart 1953, σελ. 231—257.

3. Ὡς εἶναι γνωστόν, διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄμ. Ἀλιβιζάτου, Γεν. Γραμματέως τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀλληλοβοηθείας καὶ Σχέσεων μετὰ τῶν ἑνῶν Ἐκκλησιῶν, προσεφέρθησαν κατὰ τὸ παρελθόν ὑπὸ τοῦ Οἴκου. Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὴν «Ἀποστολικὴν Διακονίαν» σημαντικὰ χρηματικὰ ποσὰ ἀπρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν δύο ὀρφῶν τοῦ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Ἱ. Προσκυνήματος τῆς Ἀγ. Βαρβάρας (Δαφνίου) ἀνεγειρομένου κτιρίου τοῦ Οἴκου Φοιτητρίας, ἀπολύτως ἀναγκαιοῦντων διὰ τὴν ἐναρξιν τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς Διακονισσῶν (Περ. «Ἐκκλησία», ἔτ. 1951, σελ. 293· ἔτ. 1954, σελ. 213). Ὡς προπαρασκευαστικὴ διὰ τὴν «Σχολὴν Διακονισσῶν» ἦτο ἡ κατὰ τὰ ἀκαδημαϊκὰ ἔτη 1951—1952 καὶ 1952—1953 γενομένη ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἱ. Ν. Χρυσοσπηλαιωτίσης σειρὰ μαθημάτων γυναικείας διακονίας, ἣν διοργάνωσεν ἡ «Ἀπ. Διακονία» διὰ τὰς φοιτητρίας τῆς Θεολογ. Σχολῆς καὶ δι' ἄλλας νεάνιδας, ἐχούσας ἱεροποστολικά ἰδεώδη (Περ. «Ἐκκλησία», ἔτ. 1952, σελ. 190 καὶ 363). Ὡσαύτως εἶναι γνωστὴ τόσον ἡ πρὸς ἴδρυσιν τάξεως διακονισσῶν προσπάθεια τῆς ἐν Ἀμερικῇ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας (Περ. «Ἐκκλησία», ἔτ. 1953, σελ. 78) καὶ τῆς Α. Β. Ἰ. τῆς Πριγκιπίσσης τῆς Ἑλλάδος Ἀλικης, ὅσον καὶ ἡ γυναικὴ διακονικὴ ἐργασία γυναικείων τινῶν ἀδελφοτήτων καὶ ἐνώσεων τῆς πατρίδος ἡμῶν.

προσπαθεία, ἀφ' ἑνὸς συγκρατοῦν ἡμᾶς ἐντὸς τῶν ὀρθοδόξων κανονικῶν πλαισίων καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπιτρέπον ἡμῖν τὴν προσαρμογὴν τῆς προσπαθείας ταύτης εἰς τὰς συγχρόνους ἀνάγκας τοῦ γυναικείου κόσμου.

Βεβαίως σήμερον, ὅποτε αἱ πλεῖσται τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τελοῦσιν ὑπὸ δυσμενεῖς ἐξωτερικὰς ἢ ἐσωτερικὰς συνθήκας, μὴ ἐπιτρεπούσας τὴν σύγκλησιν μιᾶς πανορθόδοξου συνόδου, εἶναι εἰσέτι πρόωρον νὰ γίνῃ ἄμεσος πρακτικὴ προσπάθεια πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῆς τάξεως τῶν κεχειροτονημένων διακονισσῶν. Τοῦτο ἡμῶς οὐδόλως ἀποκλείει τὴν σχετικὴν θεωρητικὴν συζήτησιν, προπαρασκευὴν καὶ προετοιμασίαν. Ὡσαύτως ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία δύναται διὰ τῆς ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι ἰδρυθησομένης ὑπ' αὐτῆς «Σχολῆς Διακονισσῶν» ἀφ' ἑνὸς νὰ ἐκπαιδεύσῃ μοναχὰς τινὰς καὶ νὰ χρησιμοποίησιν ταύτας εἰς διακονικὴν ἐργασίαν καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐκπαιδεύσῃ λαϊκὰς διακονίσσας διὰ τὸ ἐν ταῖς ἐνορίαις κατηχητικόν, φιλανθρωπικόν καὶ ἱεροποστολικόν ἔργον. Ὅταν δέ, σὺν τῷ χρόνῳ προΐοντι, ἀποδειχθῇ, ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν λαϊκῶν τούτων διακονισσῶν ἢ ἡ ἐργασία τῶν διακονικῶς ἐργαζομένων μελῶν τῶν γυναικείων μοναστηρίων εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ἔχει κατακτήσεις ἐν ταῖς καρδίαις καὶ τῇ συνειδήσει τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, τότε θὰ εἶναι εὐχερέστερον αἱ σύγχρονοι αὗται διακόνισσαι νὰ διεκδικήσωσι καὶ κανονικὰ δικαιώματα, ἀνάλογα πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας καὶ βυζαντινῆς Ἐκκλησίας παρεχόμενα εἰς τὰς διακονίσσας αὐτῆς.